

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 327.8:321.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.19.5>

МЕТОДИ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ В ДЕМОКРАТИЧНИХ МОДЕЛЯХ ВЛАДИ

POLITICAL INFLUENCE METHODS IN DEMOCRATIC MODELS OF POWER

Абизова Л.В.,*кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії, соціально-політичних і правових наук
Донбаського державного педагогічного університету***Єщенко К.Л.,***студентка III курсу факультету початкової, технологічної та професійної освіти
Донбаського державного педагогічного університету*

Процес створення раціональної демократичної моделі влади правової держави та формування механізмів оновлення українського суспільства передбачає створення демократичних інститутів влади, підготовку законодавчої бази, що не виключає підпорядкування суспільної думки та свідомості окремих громадян інтересам політичних сил. Необхідність легітимізації влади формує потребу й закладає основи політичного маніпулювання. Філософська рефлексія спрямовується на осмислення специфіки впливу на масову свідомість з метою скерування суспільної думки в бажаному для влади напрямі. У статті досліджується процес політичного маніпулювання як дійовий метод політичного впливу й елемент політичної практики в демократичних моделях влади. Зазначається, що він залежить від типу влади, рівня зрілості громадянського суспільства та домінуючої ідеології. Політичне маніпулювання інтерпретується як процес підпорядкування свідомості й поведінки громадян державній владі, можливість їх прихованого корегування в необхідний для влади момент. Маніпуляція полягає в тому, щоб не дати громадянину змоги сформувати власну точку зору на соціальні події та процеси, обмежити критичне мислення, застосовуючи ідеологічний і психоемоційний вплив. Маніпуляція знищує розуміння, оскільки людині нав'язується невласний погляд. У процесі маніпулювання гносеологічна процедура розуміння поступається процедурі пояснення. Маніпулятором можуть бути політичні групи, політичні фігури й держава загалом. У демократичній державі громадяни та влада частково поділяють ілюзію, що демократичні політичні й правові механізми, свобода слова нейтралізують маніпуляцію. Сама політична практика демократичних держав відкидає маніпуляцію, але зберігає маніпулювання в «знятому» вигляді. Зроблено висновок, що демократія не лише не заперечує маніпулювання, навпаки, вона потребує витонченішого й тоншого вміння маніпуляції, оскільки не має можливості застосування репресивних заходів до опонентів.

Ключові слова: влада, демократія, маніпулювання, політика, політична боротьба, права людини.

Political struggle is an element of political culture. As a concentrated and systematic expression of goals and values in politics, programs and doctrines give purposeful character to politics. The necessity to legitimize power shapes the need and lays the foundations for political manipulation. The article studies the process of political manipulation as an element of political practice and an effective method of political influence in democratic models of government. It is stated that this process depends on the type of government and the dominant ideology. Political manipulation is interpreted as a subordination of consciousness and behavior of citizens to the state power, the possibility of correcting them at the moment when necessary for authorities. Manipulation with the human mind does not allow one to form his/her own point of view, manipulation destroys understanding because a person is forced to accept someone's perception. Political figures, political groups and a state as a whole can act as manipulators. In a totalitarian regime, manipulation is the result of the direct will of the government, which limits human rights as much as possible, and must constantly compensate this restriction with the illusory image of a "better future". In a democratic state, citizens and authorities partially share the illusion that democratic political and legal mechanisms, as well as freedom of speech, counteract manipulation. The very political practice of democratic states rejects manipulation but keeps manipulation in a "removed" form. Democracy does not deny manipulation but, on the contrary, it requires a more sophisticated and subtle manipulation skill, since it does not have the possibility to apply repressive measures to opponents. It is concluded that the process of creating a rational democratic model of government determines the need for scientific formalization and analysis of mechanisms of political manipulation.

Key words: power, democracy, manipulation, politics, political struggle, human rights.

Постановка проблеми. Демократія стала політичним брендом сучасності. Як відмічають політичні антропологі, людина не завжди готова до демократії, оскільки, будучи істотою супер-

ечливою, легко піддається зовнішньому впливу та маніпулюванню, залишаючись лише частково розумною. У цьому контексті виникає проблема осмислення подвійних стандартів сучасної демо-

кратії, а саме аспектів маніпулювання суспільною свідомістю, коли влада більшості проголошується, тоді як влада меншості реально здійснюється.

Бажання дистанціювати українську політику й економіку від минулого зробило європейський вибір невід'ємним елементом сучасної зовнішньополітичної риторики, «акцент у сфері політики був зроблений на приєднання України до західних цінностей, пріоритетів та інститутів» [3, с. 67]. Головним вектором соціокультурних трансформацій був проголошений пострадянський, посттоталітарний, постколоніальний вектор, який апріорі повинен назавжди застрахувати держава від недоліків і трагедій попередньої політичної епохи. Більшість нових держав, а Україна не є винятком, орієнтуючись на принципи європейської демократії, намагаються їх реалізувати у своїх умовах, копіюючи, не завжди вдало, наявні політичні стандарти.

Практично неможливо виявити політичні сили, що не намагаються експлуатувати ідею демократії, навіть якщо вони від демократії дуже далекі. Період романтичного ставлення до демократії з необхідністю змінюється періодом критичного ставлення до неї й у повсякденному, і в теоретичному усвідомленні. Демократії властива сукупність різних тенденцій функціонування та розвитку. Теоретичне вивчення демократії не зводиться до опису її переваг порівняно з іншими формами влади. Раціонально-критичний аналіз демократії її adeptами й популяризаторами тлумачиться як посягання на основи самої демократії, що принципово неправильно. Конструювання вітчизняної демократії має спиратися на наукове розуміння всіх сторін цього явища, в тому числі й негативних. У політичному контексті сучасної України активно задіяні маніпулятивні механізми, що очікують свого детального вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У західній політичній думці проблема політичного маніпулювання свідомістю й діяльністю громадян з боку влади в демократичних режимах ставиться давно й наполегливо. Уже в «Государі» Н. Макіавеллі окреслено рекомендації щодо використанню сил та особливостей підлеглих і політичних конкурентів усупереч їхній волі для досягнення мети володарем. Г. Моска й В. Парето найважливішою ознакою формування політичної еліти та головною характеристикою її діяльності називали здатність до створення й упродовження в суспільну свідомість неправдивих теорій. Вони вважали маніпулювання суспільством з боку влади важливим методом управління та підтримки стабільності в державі. Р. Міхельс, досліджуючи соціологію політичних партій, фіксував політичну маніпуляцію як невід'ємний компонент політичної боротьби, передусім боротьби лідерів за популярність у мас [5].

Здавалося б, що присмак песимізму в теоріях демократії найбільш характерний для політичної думки Заходу початку минулого століття – етапу загальної кризи філософської й політичної раціональності. Але він властивий і сучасній політичній думці. На думку Ю. Хабермаса, для політичної громадськості сучасної держави, що має в основі класичну модель демократії, характерна тенденція розвитку «демонстративної й маніпулятивної публічності», що йде «через голову публіки та поза її свідомістю». Можливістю представницької демократії є фактичне усунення народу від влади в період між виборами, відчуження депутатів і чиновників від електорату, маніпулювання шляхом прийняття неугодних більшості рішень багаторівневою системою влади. Головні ланки механізму репрезентативної демократії (виборець – парламент – уряд – прем'єр-міністр або президент) роблять можливим ухвалення рішень, до невпізнання фальсифікуючи волю народу. Це відбувається тому, що в міру ускладнення системи державного управління, її бюрократизації дії й компетенції фахівців управління не є предметом громадського обговорення. Громадянин постає перед державою в ролі дилетанта, не здатного достатньою мірою розуміти сутність державних справ і вимушений цілком покладатися на фахівців-управлінців. Більше того, самі парламентарі частенько абсолютно не готові до серйозного та кваліфікованого обговорення складних управлінських, фінансових та інших проблем і проектів, пропонованих урядом. Ще С. Паркінсон саркастично зауважував із цього приводу, що англійський парламент уміє може проголосувати за багатомільйонний проект, щоб не проявити під час обговорення своєї некомпетентності, і годинами сперечатися про копійчане збільшення до платні швейцара, тому що всі знають, про що йде мова [7]. Отже, Ю. Хабермас зараховує роль маніпулятора передусім до системи «раціонально-бюрократичного панування», до виконавчої влади. Амбівалентність ситуації полягає в тому, що, згідно з Т. Парсонсом, часто ті, хто сповідує ту або іншу цінність (у владі й політиці), не вірять і ніколи не вірили в неї, в усякому разі в тій загальній формі, в якій її представляють суспільству.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Предметом аналізу є дослідження політичного впливу за допомогою маніпулювання суспільною свідомістю в демократичних моделях влади та виявлення можливих механізмів його мінімізації й запобігання йому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Американський професор політології П.Д. Аньєри, ґрунтуючись на значному теоретичному й емпіричному матеріалі, виділив і проаналізував причини, що не дали Україні змоги розвинути достатній рівень демократичних процедур і піти шляхом

ліберальної демократії. У праці «Зрозуміти українську політику: влада, політика й інституціональний дизайн» [9] він називає такі причини неуспіху української політичної стратегії та, як наслідок, української демократії: фрагментарність і неефективність парламенту (нездатність парламенту сформувати одновекторний курс державної політики, нездатність політичних сил до компромісів), інституціональний дизайн (недосконалість усієї системи політичних інститутів) і «політику сили» (авторитарність влади), що, по суті, означає певну дискредитацію самої ідеї демократії.

З моменту свого виникнення в умовах тієї або іншої держави, а Україна не виняток, демократична влада, як усяка інша влада, починає боротьбу за свою легітимізацію – згоду громадян, щоб ними управляли саме «ті» й саме «так», як вони управляють. Ця легітимізація має бути досягнута в найкоротші терміни для забезпечення життєздатності цієї влади. Звичайно, згоди можна досягти насильством або загрозами, але цей метод ефективний для отримання влади та неефективний для її тривалого здійснення. Необхідність короткостроковості легітимізації формує потребу й закладає основи політичного маніпулювання, тобто підпорядкування свідомості, діяльності, політичних симпатій та антипатій суспільства, контролю з боку державної влади й можливості їх зміни та корегування в необхідний для влади момент.

Будь-який громадянин, що має кількісну характеристику одиниці населення або досяг якісного стану виборця, піддається маніпулюванню з боку влади. Процес маніпулювання громадянами владою не може бути виключений із політичної практики, він частково залежить від типу влади, політичного режиму або панівної ідеології. У недемократичному режимі маніпуляція – результат прямої волі влади, яка максимально обмежує природні права людини й повинна постійно психологічно компенсувати це обмеження ілюзією «найкращого у світі суспільства, найвільнішої у світі держави». Отже, при тоталітаризмі маніпулювання – одне з найважливіших завдань державної політики.

Антиподом тоталітарним режимам були й залишаються держави демократії з традиційними ліберальними цінностями. У демократичній державі громадяни та влада частково розділяють ілюзію, що демократичні політичні й правові механізми, свобода слова і свобода друку нейтралізують маніпуляцію. Сама політична практика демократичних держав відкидає маніпуляцію, але зберігає маніпулювання в знятому вигляді. У демократичних системах маніпулювання влади заради збереження самої влади розчинена в різноманітні ситуації. Маніпуляція щодо збереження влади розсіяна по безлічі каналів і галузей, не виявляє себе безпосередньо.

Опозиція й засоби масової інформації вмиють кладуть край усякому явному маніпулюванню влади та використовують його в політичній грі.

У будь-якому суспільстві є своя політична сфера допустимого й забороненого. У тоталітарному суспільстві дозволене те, що наказано владою, усе інше заборонене. В авторитарному суспільстві дозволено те, що не має стосунку до політики. У демократичному – дозволено все, крім того, що заборонено законом, але при цьому не сприяє зміні влади. Найчастіше політичні лідери «готові обговорювати з народом свої рішення, але не готові віддати свою владу» [2, с. 209]. Демократія не лише не заперечує маніпулювання, а й, навпаки, потребує витонченішого й тоншого вміння маніпуляції ніж тоталітаризм, оскільки не має можливості застосування репресій до тих, хто думає інакше.

Західні країни, пропагуючи на державному рівні свої ліберальні цінності, прагнуть вирішувати власні інтереси, не рахуючись із думкою більшості населення. Наприклад, «захищаючи» права людини, західні демократії виправдовували бомбові удари по Югославії, військові конфлікти в Афганістані й Іраку, «кольорові» революції в пострадянських державах, «арабську весну» та повалення політичних режимів у Єгипті, Лівії, Тунісі. Сутність демократії поступово наповнюється змістом неототалітаризму, породжуючи загальну апатію, байдужість, конформізм та аполітичність, залишаючи право на ліберальні цінності вузькій групі обраних осіб. Роль суспільства обмежена впливом на ухвалення рішень, самі ж рішення залишаються прерогативою влади. Суспільство може впливати, але не може вибирати; може радити, але не може вимагати; може думати, але не може вирішувати. Свідченням цього є соціальна диференціація сучасного суспільства, а саме те, що ще декілька десятиліть тому безробітні (потенційні виборці) були резервною армією праці. Тепер «цих людей перекваліфікували в «андерклас», вони тепер уже не тимчасова аномалія, яка очікує виправлення, а клас поза класами, група, що перебуває за межами «соціальної системи», стан, без якого всі інші почували б себе краще і зручніше [1, с. 94], аморфна й безлика маса, що легко піддається впливу користоловної меншості. Мовчазний протест цієї групи проявляється в ігноруванні всього, так або інакше пов'язаного з політикою, наприклад, виборів; масова трудова міграція, на жаль, наочна для сучасної України. Американський політолог М. Паренті зауважував, що в державі, в якій більшість капіталу зосереджена в руках меншості, реальна влада – це влада меншості [4].

Маніпуляція свідомістю людини полягає в тому, щоб не дати їй змоги сформувати власну точку зору або активно впливати на точку зору

людини так, щоб досягти її відповідності з офіційною позицією влади. Маніпуляція унеможливує власне чисте сприйняття. Ф. Ніцше стверджував, що «ніхто не може зрозуміти за іншого», отже, маніпуляція знищує розуміння, оскільки людині нав'язується невласний погляд. У сучасному суспільстві обмеженість життя індивіда «приватною» сферою призводить до відособленості індивідуального буття від сфери «громадського». Унаслідок «розчинення» «я» зникає необхідність саморефлексії. Згідно з М. Хайдеггером, відхід від власного буття зберігає життя в його звичності й повсякденності, зберігаючи інтерес до життя у формі цікавості «базікання» та «пересудів», повторення чуток, пліток, ухилиючись від розуміння сутності проблеми. М. Хайдеггер уважає, що «безпідставність базікання не закриває йому доступ до відкритості. Базікання, яке будь-хто може підхопити, не лише звільняє від обов'язку справжнім чином зрозуміти, а й утворює деяку безособистісну зрозумілість, від якої ніщо не закрите» [8, с. 32].

Власна думка окремого громадянина, різко відмінна від офіційної, не лише не потрібна, вона шкідлива для влади. Тому влада незалежно від суб'єктивної орієнтації лідерів автоматично створює механізми й засоби нейтралізації інакших точок зору на всіх рівнях. Засоби масової інформації є агентами маніпуляцій влади, захищаючи цим свої владні домагання. Збереження стабільної влади – це збереження наявної преси, телебачення, кіноіндустрії, системи освіти. Ці суб'єкти здійснюють свою специфічну діяльність як агенти влади з маніпулювання суспільною свідомістю. Водночас це і є так звані канали свободи слова. Вони вкрай не зацікавлені в рефлексії з приводу своїх владних претензій, у які вписана й маніпуляція. Більше того, високі технології у сфері комунікації (гаджети, соціальні мережі) роблять можливим прихований тотальний контроль над приватним життям громадян. «У силу знову-таки високих технологій можливе масове зомбування свідомості громадян в інтересах правлячої еліти, яке не відчуватиметься індивідами як деяка несвобода, а, навпаки, ідентифікуватиметься ними як стан комфорту і благополуччя. У такому суспільстві слухняна, податлива, сіра маса формується з пелюшок засобами навчання й виховання, сурогатами масової культури, породжуючи хворобу загальної байдужості, апатії, конформізму, аполітичності» [6, с. 344]. Зрештою, право на ліберальні цінності належить тільки групі обраних осіб у межах держави або окремих держав світової еліти.

Величезну роль відіграє те, що ми позначимо як дефіцит часу в політичних діях. Це різниця між кількістю часу, дійсно необхідною суспільству для свідомого обдумування тієї або іншої пропози-

ції, і часом, який дається громадянам владою для обдумування політичного рішення. Чим більша ця різниця, тим сильніше влада вимушена «бомбардувати» суспільство, щоб укластися у відведений їй термін, тим більше вона свідомо або несвідомо здійснює маніпулювання. Тут на підставі досвіду й інформації ми можемо зафіксувати ще одну залежність. Влада дає на обдумування тим менше часу, ніж менш вона впевнена в тому, що в результаті осмислення громадська думка буде збігатися з її рішенням. Саме в таких випадках потужність маніпуляції дуже висока. І, навпаки, чим більше влада впевнена у збігу своєї й суспільної думки, тим більше вона терпить обговорення, суперечки, дискусії. І в цьому терпінні влади також полягає момент маніпулювання, точніше, перспективного маніпулювання, тобто такого, яке буде застосовано до іншої політичної ситуації як козирна карта з колоди влади проти аргументів опозиції, що стосуються ігнорування владою громадської думки. Отже, високий дефіцит часу свідчить про значну розбіжність громадської думки з пропозицією влади. Зниження дефіциту можливе через зміну громадської думки маніпулюванням. Обробка громадської думки повинна скоректувати її на зближення з точкою зору влади.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Часткове руйнування маніпуляцій можливе в момент конфлікту влади й опозиції, коли опозиція критикує дії влади, а влада відповідає їй тим же. Цей стан взаємовикриття дає можливість пересічному громадянину знайти власну позицію. Він усвідомлює, що істина не належить жодній зі сторін. У цей момент можливе саморозуміння, саморозмірковування й часткове звільнення від маніпулювання з боку влади або опозиції. Навіть усвідомивши маніпулювання, виборець вимушений або свідомо заохотити його голосуванням, або пасивно не проголосувати. Суб'єктом деманіпуляції може бути опозиція, яка, на жаль, часто веде такі самі політичні ігри й за тими самими правилами, що й правляча політична сила.

Людина в державі фатально приречена на маніпулювання. Усяка політична сила, здобувши владу, продовжує використати маніпулювання як необхідний елемент стабілізації влади загалом. Для чого демократична влада використовує маніпуляцію? Очевидно, для збереження влади. Оптимізм уселяє те, що, по-перше, в демократичних системах термін дії влади обмежений і без виконання економічних, політичних, соціальних програм владна маніпуляція заради влади буде неефективною; по-друге, у разі відвертого маніпулювання сильна опозиція й незаангажовані засоби мас-медіа все ж руйнують його.

Безумовно, влада може добитися згоди й підтримки громадян не застосовуючи маніпулятивні прийоми, «але для цього влада має бути дійсно

професійною, дії держави дійсно мають бути спрямовані на захист прав та інтересів громадян і суспільства. А це можливо лише тоді, коли люди вільні у виборі носіїв влади й мають знання та навички, достатні для того, щоб робити раціональний вибір» [2, с. 86]. Це твердження акту-

альне для сучасної України. Методи політичного впливу, в тому числі й політичне маніпулювання, можуть і повинні розглядатися як механізми, що підлягають науковій формалізації. Аналіз можливостей їх корекції, мінімізації та запобігання їм є перспективою подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество. Москва : Логос, 2002. 390 с.
2. Гозман Л.Я., Шестопап Е.Б. Политическая психология. Ростов-на-Дону : Феникс, 1996. 448 с.
3. Кудря І. Політекономічний аналіз трансформаційних процесів українського суспільства. *Українознавчий альманах*. Київ, 2011. Вип. 5. С. 65–68.
4. Паренти М. Демократия для избранных / пер. с англ. В.Н. Горбатенко. Москва : Поколение, 2006. 416 с.
5. Михельс Р. Демократическая аристократия и аристократическая демократия. *Социс*. 2000. № 1. С. 107–116.
6. Пахарь Л.И. Основные политические тенденции современного развития социальной реальности. *Социальная онтология в структурах теоретического знания* : материалы IV Международной научно-практической конференции 25–26 мая 2012 года / под общ. ред. О.Н. Бушмакиной, А.А. Поляковой, А.А. Шадрина. Ижевск : Удмуртский университет, 2012. С. 342–345.
7. Паркинсон С.Н. Законы Паркинсона / пер. с англ. Москва : Эксмо, 2007. 480 с.
8. Хайдеггер М. Бытие и время (избранные параграфы). *Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет* / пер. с нем. А.В. Михайлова. Москва : Гнозис, 1993. С. 1–46.
9. D'Anieri P. Understanding Ukrainian Politics: Power, Politics, and Institutional Design. NY, London, 2007. 299 p.